

s posameznih področij, o katerih lahko beremo na začetku: prof. Branko Stanovnik (kemija), prof. Janez Strnad (fizika), prof. Dragan Marušič (matematika), dr. Zvonka Zupančič Slavec (medicina). Ravno tako so pri nekaterih drugih poglavjih sodelovali tudi strokovnjaki s področja filozofije, teorije znanosti itd. Na ta način avtor v knjigo pripelje tudi širši slovenski prispevek v razvoju evropske civilizacije. Ob tem velja opozoriti na dejstvo, da narodna zgodovina in politično dogajanje v knjigi nimata posebnega mesta oz. ga imata le toliko, kolikor je to relevantno za vso Evropo.

Knjiga nas na koncu pripelje do združene Evrope in do 21. stoletja. V zadnjem podpoglavju knjige avtor analizira stanje, v katerega je Evropa zašla, in pravi, da se v prvem poldrugem desetletju našega tisočletja Evropa precej odteguje optimističnemu predvidevanju usmeritev racionalistične civilizacije v Evropi in sploh na svetovnem zahodu.⁹

Zgodovinar seveda ni napovedovalec prihodnosti, pač pa bolj bralec preteklosti, ti-
sti, ki jo poskuša analizirati, jo oceniti, ovrednotiti posamezna dejanja. V nadaljevanju postavi svet v kontekst dogodkov zadnjih petnajstih let: od znanstvenih odkritij do političnih dogodkov. Prunk monografijo zaključí z upajočo mislijo Helmuta Schmidta, ki poudarja ravnovesje med teološko in razsvetljensko platjo pogleda na življenje.

Marjetka Rangus

Andrej Studen, Neprilagojeni in nevarni. Podoba in status Ciganov v preteklosti. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2015, 242 str.

Andrej Studen se v svojem zadnjem delu loteva marginalne skupine »par excellence«. »Divji Cigani«, »na rob potisnjeni Drugi« so, od 15. stoletja naprej, ko so se prvič pojavili na evropskih tleh, vzbujali predvsem veliko nezaupanja in sumničavosti. Iz usmiljenja vrednih romarjev so se namreč precej hitro spremenili v »umazane tatove in lažnive, smrdljive in nevarne potepuhe, neukrotljive divjake in celo gnusne ljudožerce«. Avtor dela nas spretno vodi po poti tega razvoja, razčlenjuje in analizira vzroke za obrat v javnem mnenju ter nas popelje tudi do posledic, ki jih je imelo naraščajoče sovraštvo do te populacije. Korenine rasizma in njegove tragične posledice predstavlja pregledno in nadvse nazorno, saj svojo pripoved gradi na arhivskem gradivu in tudi na etnoloških, antropoloških in kriminoloških tekstih, ki so izhajali od konca 18. pa do sredine 20. stoletja. Gre za obdobje, ko se je začel znanstveni pristop k preučevanju romske populacije, njihovih fizioloških in kulturnih značilnosti. Slednji pa seveda ni prinesel odprave predsodkov, temveč je stoletja staro in zakoreninjeno sovraštvo le premaknil iz območja praznoverja ter ga postavil na kvazi znanstvene temelje.

⁹ Ibid.

V prvem delu analizira glavne elemente, ki so skupaj ustvarjali podobo umazanih in neprilagojenih hudodelcev, osnovo predsodkom, ki še danes v veliki meri krojijo podobo Romov. Že razsvetljenski tisk, ki je poudarjal pomen prevzgoje ljudstva, je Rome oz. Cigane označil za neprevzgojljive, avtor pa s povzemanjem glavnih tez prikaže osnovne predpostavke, na katerih so takratni avtorji utemeljevali njihovo različnost in tujost evropski kulturi in evropskemu civiliziranemu človeku. Rome so ves čas prištevali med manjvredna ljudstva in jih postavljali ob bok Hotentotom, Pigmejcem, Laponcem, Eskimom in črnskim prebivalcem Afrike, ki naj bi jih povezoval »oduren, nepozaben vonj«. Bolj ko so v javnost prodirale ideje o pomenu higiene, večji odpor so vzbujali. Še več, avtor pokaže, da sta njihova telesni vonj in pomanjkljiva higiena postala dokaza njihove neciviliziranosti, nespodobnosti, moralne oporečnosti, okrutnosti, pohote in še česa, dokazno moč pa so temu priznavali celo moderni kriminalisti in kriminologi. Avtor v delu prikaže, da so ljudsko domišljijo, ki že sicer ni poznala meja, še dodatno razplamtevali pisci in izvedenci različnih strok, ki so Romom pripisovali različne nenavadne značilnosti. Cigani naj bi tako imeli kosmate podplate, zaradi katerih so se lahko premikali skoraj neslišno in bili zelo uspešni pri svojih tatinskih ukanah, kot dokaz njihove barbarskosti pa so pogosto navajali tudi njihove prehranjevalne navade. Uživanje mačk, vran, ježev, veveric, lisic in drugih divjih živali se je zdelo že samo po sebi nekrščansko in divje. Naslednji razširjen predsodek, ki je Rome uvrščal med polljudi oz. celo ljudi, ki jih je evolucijski tok zaobšel, je bilo uživanje mrhovine, avtor pa v delu prikaže, da se je glavni tabu vendarle skrival nekje drugje. Romi naj bi namreč bili evropski ljudozherci, kar je med preprostim ljudstvom vzbujalo grozo, gnus in paničen strah, med izobraženci pa strah pred degeneracijo in propadom naroda.

V drugem delu se avtor posveti osnovam kriminalizacije Romov in predvsem zelo razširjene teze o prirojeni nagnjenosti k tatvinam in prevaram. V delu lahko preberemo, da so poskusi prevzgoje in socializacije Romov sicer obstajali že od časov vladanja Marije Terezije, da pa se je proti koncu 19. stoletja vzpostavila »nova, izrazito rasistična faza gledanja na Cigane«, kar je nedvomno vplivalo tudi na stališča znanstvene kriminologije. Avtor analizira odmik od razsvetljenskih poskusov prisilne integracije in asimilacije, kar sta Marija Terezija in Jožef II. poskušala doseči predvsem z odvzemi otrok in prisilnim delom, in prikaže razvoj sodobne kriminologije, ki je Rome proglasila za »raso kriminalcev«, ki je ni bilo mogoče prevzgojiti in izboljšati, temveč le odstraniti, da ne bi okužila in izpridila večinskega prebivalstva.

Psihologija in psihiatrija sta kot razvijajoči se znanosti k temu seveda dodali svoj lonček, saj so v javnost začele prihajati teze o duševnih značilnostih Romov, ki so bile dedne in neizbrisljive, zaradi česar bi se vsak poskus prevzgoje izkazal za neuspešnega in nesmiselnega. V zadnjem delu knjige avtor analizira posledice sovraštva, rasnega razlikovanja in teorije degeneracije, ki se je poleg Judov najbolj dotikala prav romske populacije. Politiko rasne selekcije je v takratnem obdobju prevzelo več držav, v največji meri pa so jo seveda udeležili v nacistični Nemčiji. Studen v svojem delu obravnava dolgo zamolčani *porajmos*, pregledno pa predstavi zločine nad romskim prebivalstvom, ki so se med drugo svetovno vojno zgodili na Slovenskem – od internacij v različna italijanska in nemška koncentracijska taborišča do množičnih pobojev, ki so jih izvedle nemške okupacijske sile in tudi partizanske enote. Časovni lok avtor zaključi s kratkim prikazom romske problematike v času socializma, ko je cigansko vprašanje postalo del izgradnje novega socialističnega človeka. Kot večna tema se pojavljajo zahteve po trajni naselitvi, po prevzgoji in doslednem obveznem šolanju otrok. V duhu povojnega optimizma so namreč verjeli, da bodo stalna naselitev, trajnejše oblike zaposlovanja Romov ter higienski nadzor nad njimi in njihovimi prebivališči postopno zmanjševali razlike med Romi in večinskim prebivalstvom ter postopno omilili nezaupanje, ki so ga »civilni« gojili do nezaželenih sosedov. Avtor dokazuje, da do tega premika ni prišlo, da so odnosi ostajali napeti, izolacijo pa so ohranjali celo tisti Romi, ki so se uspeli zaposliti in so v tem pogledu predstavljali svetel zgled. Nekoliko več optimizma je vzbujala prevzgoja romske mladine in njeno vključevanje v različna športna in kulturna društva ter delovne brigade. Nezaupanje je kljub temu ostajalo še kako živo, deloma zaradi zakoreninjenih predsodkov, deloma pa zaradi kriminalitete, ki je okoliško prebivalstvo utrjevala v prepričanju, da »Cigan ostane cigan«.

Delo vsekakor predstavlja novost na področju slovenskega zgodovinskega in bo predstavljalo osnovo za prihodnje raziskave romske problematike in tudi problematike drugih marginalnih skupin. Je pomemben prispevek k zgodovini rasizma in iracionalnega strahu pred tujim, drugačnim in neznanim ter kot tak osvetljuje korenine predsodkov in strahu, ki v mnogočem determinirajo tudi sodobni čas.

Meta Remec

Nadja Danglmaier in Werner Koroschitz, Nationalsozialismus in Kärnten. Opfer Täter Gegner. Studienverlag, Zbirka Nationalsozialismus in den österreichischen Bundesländern 7, Innsbruck Wien Bozen 2015, 463 str. (s številnimi fotografijami in dokumenti)

Obširna monografija Nadje Danglmaier in Wernerja Koroschitza je zgovoren primer spremembe miselnosti na Koroškem glede obdobja nacizma, njegove pred-